

UOT 94(479.24)

Tahirə Həsənzadə,
*tarix üzrə elmlər doktoru,
AMEA-nın Məhəmməd Fizuli adına Əlyazmalar İnstitutu
Bakı ş., İstiqlaliyyət küç.26.*

NİSVANİ-İSLAM VƏ MADAM OLQA

Açar sözlər: *M.S.Ordubadi, A.Cövdət, fransalı xanım, Şərq qadını*

Tanınmış milyonçu, xeyriyyəçi Ağa Murtuza Muxtarov XX yüzilliyin əvvəllərində diqqətəlayiq əsərlərin nəşr olunması üçün öz vəsaitini əsirgəmir. O, şübhəsiz ki, Azərbaycanın görkəmli yazıçısı, tarixi romanlar müəllifi Məmməd Səid Ordubadinin “Qanlı sənələr” (1908) və farscadan tərcümə etdiyi “Nisvani-İslam və Madam Olqa” (1911) əsərlərinin də məzmununu ilə tanış idi və hər iki kitabın milli ruhda yazıldığını bilirdi. Məlum olduğu kimi yazıçının qələmə aldığı “Qanlı sənələr” əsəri Azərbaycan xalqının 1905-1906-cı illərdə düçar olduğu erməni təcavüzünü əks etdirir. Şahidi olduğu qanlı hadisələri yaddaşlarda həkk etdirən müəllif kitabın işıq üzünü görməsi və bu hadisələrin yayılması, tarixdə qalması üçün yardım əlini uzadan milyonçu Murtuza Muxtarovun bu addımına laqeyd qalmamış, təsirlənərək “Qanlı sənələr” kitabının ön sözündə yazmışdır:

“Qafqazın son inqilablar dövrünə həsr olunmuş əsərimiz (Qanlı sənələr – T.H.) Ağa Murtuza Muxtarov cənabları tərəfindən nəşr olunub yayılmışdır. Tarixin gələcək üçün böyük əhəmiyyətini mülahizə edən Muxtarovlar əməl və arzularında müvəffəq olsunlar. Millətimiz isə belə millət babalarını unutmazlar, ümidindəyik”.(2,5)

1911-ci ildə nəşr olunmuş «Nisvani-islam və Madam Olqa» kitabı da milyonçu Ağa Murtuza Muxtarovun vəsaiti hesabına işıq üzünü görmüşdür. Bu fransalı xanım islam tarixini ciddi surətdə araşdırmış və islam dininin həqiqi qiymətini vermişdir. Bu, avropalı bir qadının Şərq qadını haqqında verdiyi məlumatın yayılmasında müstəsna rol oynayan dəyərli bir kitabdır. Başqa sözlə, avropalı qadının etiraflarıdır, desək yanılmazıq!

M.S.Ordubadi şərq qadınlarından bəhs edən “Nisvani-İslam və Madam Olqa” kitabına yazdığı ön sözdə fransız xanımı Olqanın İslam qadınları haqqında məqaləsinin Abdulla Cövdətin Misirdə nəşr etdiyi “İctihad” adlı jurnalın 1904-cü il 11-ci sayında dərc olunduğu barədə məlumat verir. O zaman fransızca yazılmış məqalə müxtəlif dillərə tərcümə olunub yayılmışdı. Məqalənin nisvani-islama – islam qadınlarına fayda verə biləcək olduğunu düşünərək, Məmməd Səid Ordubadi bunu Azərbaycan dilinə tərcümə etmək qərarına gəlir. O yazır: “Fransızcadan fars lisanına tərcümə edən Təbrizdə məktəbi-loğmaniyyədən məzun rəfiqim Əsədulla xan cənablarıdır. Bən bir müqəddimə izafə edib, bir də bəzi cümlələrinə ziynət və təgəyir verdikdən sonra türk lisanına tərcümə etdim”. (3.2)

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Şərq qadını haqqında Fransalı xanımın dərin tədqiqatı olan bu əsər də xeyriyyəçi Murtuza Muxtarovun vəsaiti hesabına işıq üzünü görmüşdür.

Madam Olqa məqaləsinin taleyindən bəhs etməklə onu qayəsinə və “İctihad” jurnalında nəşrinə aydınlıq gətirmiş olur. O yazır: “Nisvani-islamın sərbəst və azadlığına dair olan müəllif və mülahizəmizi ən əsaslı bir layihə üzərində Romada münəqid şərqililərin on ikinci məclisinə təqdim etmişiz.” Buradan məlum olur ki, məqalənin naşiri Abdulla Cövdət həmin məclisin iştirakçısı olmuşdur və bu məqaləni Misirdə yaydığı öz dərgisində nəşr etməyi vacib bilmişdir. Nisvani-islamı, Şərq qadınını azad görmək istəyən səmimi insan Fransız xanımı Olqanı məqaləsində düşündürən budur. O yazır: “Nisvani-islam bugünkü (XX əsrin əvvəli – T.H.) müqəyyəd olduğu zəncir əsarətindən nə qisim rəhayab olacaqdır? Çünki Şərqin bir taqım mövhumatçı və cahil əhalisi və bir taqım da Avropanın bixəbər və aləmi-islama nabeləd camaatı qanuni-müqəddəsi-islamın qadınları mədəni zindəganlıqdan, hüquqdan məhrum etdiyini güman, bəlkə də yəqin belə hesab edirlər.” Fransız xanımı məqaləsində bunun heç də belə olmadığını, tamamilə yanlış fikir olduğunu İslam tarixini elmi şəkildə araşdıraraq, faktlarla sübut etmişdir. O, daha sonra yazır: “Qanuni-islam nisvanın təlim və tərbiyəsinə mane olmayaraq, onları hüquq və müsavətcə tayifeyi-zükurdan kənar salmamışdır” .

Fransalı xanım Şərq tarixinə müraciət edərək müharibələrdə əli silahlı düşməyə qarşı vuruşan, asari-ətiqələr yadigar qoymuş xeyriyyəçi qadınları xatırlayır, Məmun və Harun-ər-Rəşidin xəlifəliyi zamanının alimə və fəzilə xanımlarından bəhs edir. O yazır: “İslam heç kəsə, istər qadına, istərsə də kişiyyə xeyriyyə işləri görməyi, insanlıq vəzifələrini yerinə yetirməyi qadağan etməmişdir.”

Madam Olqa məqaləsində Xilafət dövrü qadınlarından bəhs etməklə, İslamın alimə və fəzilə xanımların hətta məmləkətlərinin məşhur alim və fəzilləri ilə siyasi və iqtisadi işlərdə fikir mübadiləsi yürütdükləri, ümumi və dövlət işlərində iştirak etdikləri barədə məlumatlı olduğunu göstərirdi. (3,34)

O, məqalədə tarixdə zərif cinsin bir çox nümayəndəsinin şeir aləminə də daxil olduğunu diqqətə çatdırmış, Harun-ər-Rəşidin hərəmi Zibeydə Xatunun öz əsrinin kamal sahibi, şaireyi-mümtazəsi olduğunu göstərmişdir. Bu xanım öz hesabına Məkkeyi-mükərrəmədə körpü tikdirmiş, yunan ordusunun istilasını nəticəsində viran edilmiş İsgəndəriyyə şəhərini təmir etdirmiş, nəticədə şəhər əvvəlkindən də yaraşlıq olmuşdu. Neçə-neçə bu kimi xanımların adları tarixə yazılmışdır. Fransalı xanım məqalədə elmi-musiqidə tanınmış Şərq qadınlarından da bəhs etmiş, dövlət idarə etmiş hökmdar Nurcahan xanım, Rza bəyim və başqaları barədə məlumat vermiş, Lahor şəhərində insanları heyran edən Nurcahan xanımın heykəlidən söhbət açmışdır.

Bu fikirlər də fransalı xanımın dilindən səslənmişdir: “Bədbəxtlik deyilmədir ki, tayfabazlıq xəyalı, xaricilərlə müharibə, daxili müxalifət, Şərqin mədəniyyətinə pərdə çəkərək, Qərbin tərəqqisi rəvaca üz tutduğu sırada, Şərqdə bir qaranlıq qoparmışdır”. (3,31)

Madam Olqanın aşağıdakı fikirləri bu gün də müasir səslənir, o, sanki Şərq ölkələrində baş verən hadisələrin səbəbkarlarını, müqəssirlərini ittiham edir: “Əsari-sabiqədə Şərqin tərəqqiyatında fəvqələdə bəhrəmənd və hissəyab olduğumuzdan

dolayı həliyədə Qərbin sivilizasyonu qanuni-müsavətin hökm və iradəsincə kəndi füyuzati-ələm arasını şərqlilərdən müzəyiqə etməməlidir... Şərq və Qərb millətlərinin miyanında məsəili məzhəbidən məədə bütün rəvabeti-ittihad və müravidati-düstanənin istiqraz və davamına çalışmalıyız”.(3,39) Yəni vaxtilə Şərqin inkişafından bəhrələnmiş Qərb, qazandıqlarını şərqlilərdən müzəyiqə etməməli, əsirgəməməlidir! Ordubadinin tərcümə etdiyi bu məqalə ilə tanış olduqdan sonra qeyri-ixtiyari hardasa oxuduğum müdrikanə deyilmiş bu sözlər yada düşür: «Müsəlman qadınlarının geriliyi, məhdudluğu, acizliyi haqqındakı fikir o qədər cəfəngdir ki, adam demək istəyir: “Bax, gör o necədir!”». (1)

Fransız xanımının “Nisvani-islam” məqaləsi bu fikirləri səsləndirir: “Şərq qadını nə qədər yüksəkdir, nə qədər də hörmətlidir!”.

XX əsrin əvvəllərində isə Madam Olqa bu fikirləri səsləndirir:

«Kəlamı-məhəbbətlə üzümüzü Şərqin övliyəyi-lazimül-itaəsinə tutaraq deyirəm və fəryad edirəm!! Tərəqqisi mənzurumuz olan məqasidi-müqəddəsənin icrasında (ki, Şərqin tərəqqisi üçün bundan nəfə bir iş yoxdur) bizimlə olsunlar!!! Və bizim qardaşlıq əlimizi qəbul etsinlər. Kaş bizim məsəiyi-cəmiləmiz nəticəpəzir ola! Bəlkə əsri-atidə Şərq və Qərbi müttəhid və müttəfiq görmək də mümkün ola!». (3,93)

Təəssüf ki, Madam Olqanın bu demokratik fikirləri sonralar Fransada meydana gələn və bu gün də mövcud olan erməni lobbisini qane etmədi! Təkcə erməni lobbisini?

Yuzilliyini qeyd etməyə hazırlaşdığımız, 1918-ci ilin mayın 28-də Azərbaycanın qazandığı müstəqillik, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Şərqdə ilk dəfə olaraq qadınlara azadlıq, bərabərlik, seçki hüququ verdi. Parlament 1919-cu il 20 iyul tarixli iclasında seçkilər, o cümlədən qadınlara kişilərlə bərabər seçki hüququ verilməsi haqqında qanun qəbul etdi. Lakin təəssüflər olsun ki, 1920-ci il 28 aprelə rus işğalı bu qanunun həyata keçirilməsinə mane oldu və bu qisim kitabların nəşri olmuş xeyriyyəçilərin, Ağa Murtuza Muxtarovların həyatına da son qoydu. Bu hadisələr isə Madam Olqanın Şərq qadını haqqında olan tədqiqatından sonra baş verdi.

Mətnədə olan çətin sözlərin lüğəti :

Ati – gələcək

Cəmilə – çox gözəl

Dirayət – elmi bilik Ədə – davranış, tərz

Ədd –say, hesab

əğani – mahnılar, şərgilər

ənbiya – peyğəmbərlər

ərkan – böyükələr, züknələr

ətiqə – qədim

himmət – 1. Çalışma; 2. düşüncələr, cömərdlik

füyuzaf – feyzlər

xah – istər

hissəyab – pay tapan
ictihad – səy etmək, çalışmaq
istiqrax – qərar tapma
izafə – artırma
maəda – başqa, özgə
məaser – əsərlər
məxdum – başçı, sahibkar
Mələnət – lənətə layiq iş
mən – qadağan etmə
mənzur – məqsəd
məsai – səy, çalışma
məsəib – müsibətlər
məskukat – sikkəli pullar
məşru – şəriətə uyğun
məbaşir – icra edən
məhəyya – hazırlanmış
məqəyyəd – bağlı, asılı
məqtədir – qüdrətli
məmtaz – seçilmiş
məncər – bitmiş, başa çatdırılmış
mənəqid – baş tutmuş
məsavat – bərabərlik
məşir – əmr, hökm verən
mətəvəkkil – bel bağlayan
məttəhid – birgə
məfə – faydalı
məfk – nəfəs, üfürmə
məticə pəriz – qabil edən
məsvan – qadınlar
məhayab – qurtulan
məziş – ürək yangısı
məfəvvüq – üstünlük
məgyir – dəyişmə
məmeid – tərif, böyük hesab etmə
mərvic – rəvac vermə
məsnif – iri həcmli mahnı
məhidə – misilsiz
məcəh – üz-üzə gəlmə
məkəvət – ağıl

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan qadınları. Ensiklopedik toplu. Bakı, 2001, 238 s.
2. Ordubadi M.S. Qanlı illər. Bakı, 1996,s. 5.
3. Ordubadi M.S. Nisvani-islam və Madam Olqa. Bakı, N.B.Vəzirovun «Səda» mətbəəsi, 1329/1911, 43 s.

Taxira Gasanzade

«НИСВАНИ-ИСЛАМ И МАДАМ ОЛЬГА

Резюме

Данная статья о произведении «Нисвани-ислам и Мадам Ольга», которая была издана в 1911 году. Это произведение, напечатанное на средства миллионера Муртузы Мухтарова, перевел с персидского языка выдающийся азербайджанский писатель исторических романов Маммед Саид Ордубади. В статье раскрыт интересный факт о том, что французская женщина изучает Ислам и историю женщин Востока. Мы не ошибемся, если скажем, что это и есть признание Европейской женщины.

Ключевые слова: *М.С. Ордубади, А. Джовдат, французженка, женщина Востока.*

Tahira Hasanzadeh

NISVANI – ISLAM AND MADAM OLGA

Summary

In the beginning of the XX century this book, published on millionaire Agha Murtuza Mukhtarov's expense, deals with the article of french lady Olga's opinions about the Eastern women. Mammadsaid Ordubadi, which is famous with his novels about Azerbaijan history, translated it from Persian and highlighted French lady's high value about eastern woman.

Key words: *M.S.Ordubady, A. Jovdet, french woman, East woman.*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 05.02.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 29.03.2019

Filologiya üzrə elmlər doktoru Nailə Səmədova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.